

УДК 355:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2023.2.7>

Українець В. М.

ад'юнкт кафедри внутрішніх комунікацій
Національний університет оборони України
e-mail: ukrainec270487@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7324-5717

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ОБОРОННОГО БОЮ НА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ОСОБОВОГО СКЛАДУ МЕХАНІЗОВАНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

У статті проаналізовано зарубіжні і вітчизняні сучасні наукові джерела, пов'язані з дослідженням психологічних аспектів війн та локальних збройних конфліктів. Досліджено основні деструктивні чинники бойової обстановки та їх вплив на психіку військовослужбовців. Розглянуто загальні аспекти виконання завдань військовослужбовцями механізованих підрозділів в умовах ведення оборонного бою. Узагальнено психологічні чинники оборонного бою, а також розкрито особливості їх впливу на структурні компоненти стресостійкості військовослужбовців в умовах ведення оборонного бою. Зовнішні чинники визначають вплив природно-кліматичних умов, тривалості бойових дій та ергономічності військової техніки на хід ведення оборонного бою. Внутрішні чинники визначають реакції та поведінку військовослужбовців у бою, зумовлені вродженими та набутими індивідуально-психологічними характеристиками (характером, темпераментом, емоціями, інтелектом, мотивами тощо).

Ключові слова: військовослужбовець, бойові дії, бойовий стрес, стресори, стресостійкість, зовнішні чинники, внутрішні чинники, посттравматичний стресовий розлад.

Постановка проблеми. Війна Росії проти України показала, що збереження психічного здоров'я військовослужбовця у бою є передумовою успішного виконання бойового завдання, адже участь у бойових діях супроводжується значним впливом стрес-чинників на психіку особового складу та може призвести до критичних наслідків як для психіки, так і загалом для психічного здоров'я військовослужбовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням впливу стрес-чинників сучасного бою на психіку військовослужбовців присвячено чимало праць сучасних, зарубіжних та вітчизняних фахівців: О. Блінова, Д. Богородицького, О. Бойка, С. Василенка, В. Гічуна, Т. Грицевича, І. Гузенко, В. Дикуна, О. Капінуса, А. Кириченка, В. Ключкова, В. Кожевнікова, О. Кокуна, З. Комара, В. Корнацького, К. Кравченко, Н. Лозінської, С. Мамченка, Т. Мацевка, В. Мороза, Г. Мясникова, С. Найди, О. Недвиги, А. Неурової, В. Осьодла, О. Охременко, С. Павлушенка, В. Пазини, І. Пішко, А. Романишина, І. Смаги, В. Стасюка, В. Стеблюка, О. Тімченка, О. Хміляра, А. Швеця, Ю. Широкобокова та ін.

Мета статті – на основі аналізу сучасних, зарубіжних та вітчизняних наукових джерел, пов'язаних із дослідженням психологічних особливостей війн, узагальнити чинники, притаманні оборонному бою, та розкрити їх вплив на стресостійкість військовослужбовців.

Результати дослідження. Війна, яку розв'язала Росія проти України, має певні особливості, однак закони попередніх війн та локальних збройних конфліктів у ній є очевидними. Війна – це питання однаково психології і тактики. Зазвичай тактичні помилки можуть виникати з різних причин: відсутність боєприпасів і предметів постачання, непередбачувані події тощо, проте багато з них – тільки з психологічних причин [14].

Нині у психологічній літературі простежуємо багато спроб дослідити й описати чинники, які впливають на психічний стан і стресостійкість військовослужбовців у бою, однак кожен авторський підхід розкриває лише суб'єктивну точку зору на їх класифікацію та опис.

У науковому середовищі чинники виникнення стресу прийнято називати «стресорами», «стресогенними факторами», «медіаторами», «фрустраторами» тощо. Як поняття «стресор» розуміють:

будь-яку зовнішню або внутрішню умову чи подію, що призводить до фізіологічного чи емоційного стресу;

будь-які зовнішні обставини, на які організм реагує тривалим фізіологічним збудженням [29].

У вітчизняній психології терміном «стресогенні фактори» визначають зміст обставин (подій), які викликають в організмі людини стан стресу (напруження). Їх розрізняють за фізіологічними (надмірним навантаженням, високою чи низькою температурою тіла, больовими стимулами тощо) та психологічними ознаками (загрозами, небезпекою, шантажем, образами, інформаційним перевантаженням тощо). Загалом стресогенні чинники можуть впливати як позитивно, мобілізуюче, так і негативно, дезорганізуюче [22].

Досліджуючи особливості психічного здоров'я в умовах війни, американські фахівці у галузях психології та медицини змістовно характеризують фізичні та психічні стрес-чинники бойових дій. Як фізичні стрес-чинники науковці визначають зовнішні умови середовища (кліматичні умови, особливості місцевості тощо) та внутрішні фізіологічні (поранення, хвороба чи травма, недосипання, недоїдання, зневоднення, надмірне фізичне навантаження, недотримання гігієнічних умов, вживання психоактивних речовин тощо), як психічні – страх смерті чи поранення, паніку, інформаційне перенавантаження, власну некомпетентність, обурення, агресію, гнів тощо. Тривалий комбінований вплив фізичних та психічних стрес-чинників зумовлює динамічність поведінки військовослужбовців, яка коливається від адаптивних реакцій до посттравматичного стресового розладу [15].

У контексті нашого наукового пошуку ми звернули увагу на працю хорватського військового психолога З. Комара «Психологічна стійкість воїна». У своєму

дослідженні З. Комар розглядає стрес-чинники, які впливають на появу та розвиток посттравматичного стресового розладу в бою, і розподіляє їх на три групи: чинники бойових дій (тип, тривалість та інтенсивність бойових дій, невизначеність, раптовість, фізичне оточення тощо); індивідуальні чинники (риски особистості, стресовий досвід до/після війни, попередній бойовий досвід, роль на полі бою); чинники підрозділу (згуртованість у підрозділі, довіра до командирів, впевненість у зброї і власних здібностях, відданість воєнним цілям) [10].

У вітчизняній психології також набуто значного теоретичного та емпіричного досвіду дослідження впливу негативних стрес-чинників війн на психіку військовослужбовців [23; 1; 2; 6; 16; 20; 21; 11; 13; 19], однак системний аналіз цієї проблеми показав відсутність уніфікованого підходу до їх класифікації. Більшість авторів розглядають лише загальні елементи бойової обстановки, інші – вивчають окремі складники прояву психіки військовослужбовця у бойових умовах (когнітивні, емоційні, мотиваційні, фізіологічні тощо).

Так, провідний вітчизняний військовий психолог, доктор психологічних наук професор В. Стасюк змістові чинники, що впливають на стресостійкість особового складу, поділяє на дві групи: об'єктивні (загальні і специфічні) та суб'єктивні.

Об'єктивними загальними чинниками В. Стасюк вважає ті, які впливають на особовий склад незалежно від військової спеціальності чи виду бою і характеризуються постійною небезпекою та фізичним навантаженням великої інтенсивності: поранення, смерть товариша, несподіваність, різні звукові і світлові подразники, невизначеність, новизна, раптовість тощо.

Об'єктивні специфічні чинники зумовлені конкретними умовами бойових дій та специфікою виконання завдань: кліматичні умови, тривалість перебування в бойових умовах, спотворення та замовчування інформації про перебіг бою, мінна небезпека, побутова необлаштованість, ненавченість, відсутність кваліфікованої медичної допомоги тощо. Як правило, такі чинники негативно впливають на процес бойової адаптації та підтримки психологічної стійкості військовослужбовців у бою.

Суб'єктивними В. Стасюк вважає чинники, які залежать від психофізіологічного розвитку особистості та є базисними для адаптації до бойових умов: високий рівень психологічної нестійкості, тривожності та інших функціональних проявів психіки і фізіології [23].

Схожої думки дотримуються кандидат психологічних наук О. Блінов та доктор психологічних наук професор О. Тімченко. Основні стрес-чинники бойової (екстремальної) обстановки учені поділяють на специфічні та неспецифічні. На їхню думку, *специфічні чинники* відображають підвищений рівень стресогенності, загрожують життю і здоров'ю військовослужбовців (поранення, каліцтво, контузія, загибель близьких і товаришів по службі, жахливі картини смерті і людських страждань тощо). *Неспецифічними чинниками* автори вважають тривале перебування в екстремальній (бойовій) обстановці, незадоволення психофізіологічних

потреб, складні умови служби, тривалу відсутність контактів з близькими, інтенсивні і тривалі міжособистісні конфлікти тощо [1; 2; 6].

У своїх працях комплексно проаналізували, класифікували, описали стрес-чинники бойової обстановки та їх вплив на психіку військовослужбовців Т. Грицевич, Д. Богородицький, О. Бойко, І. Гузенко, В. Дикун, О. Капінус, К. Кравченко, В. Кожевников, С. Мамченко, Т. Мацевко, А. Неурова, О. Охременко, В. Пазина, А. Романишин, І. Смага, В. Стасюк, О. Тімченко, О. Хміляр, Ю. Широкобоков. Науковці об'єднали стрес-чинники в кілька груп: зовнішні (соціальні, бойові та еколого-ергономічні) і внутрішні (психофізіологічні та індивідуально-психологічні).

Соціальні чинники є основою для формування загальних соціальних мотивів поведінки особового складу (згуртованість підрозділу, довіра, ставлення народу та військовослужбовців до війни, бойових дій, бою). *Бойові чинники* об'єднують широкий спектр змінних, що визначають реакції, стан, поведінку військовослужбовців у бою. До них належать: вид та інтенсивність бойових дій, особливості застосування зброї та бойової техніки, обсяг і співвідношення втрат з обох сторін тощо. *Еколого-ергономічні чинники* відображають специфіку впливу зовнішніх обставин (географічних, природно-кліматичних, техніко-технологічних) та режиму бойових дій (тривалості, частоти зіткнень із противником, ергономічності бойової техніки, ступеня ізольованості від головних сил, порушення ритмів життєдіяльності) на психіку військовослужбовців протиборчих сторін.

Внутрішніми чинниками науковці вважають індивідуально-психологічні (характер, рівень інтелекту, емоційно-вольові якості, здібності, мотиви, бойовий досвід тощо) та психофізіологічні якості військовослужбовця (темперамент і тип нервової системи). Завдяки набутим індивідуально-психологічним якостям військовослужбовця визначають його спрямованість та психологічну готовність до ведення бою, а за психофізіологічними якостями – особливості поведінкових рис та поведіння безпосередньо в ході бою [11; 13; 16; 19; 20; 21].

Так, доктор психологічних наук професор В. Осьодло та інші фахівці провели експериментальне дослідження і визначили, що респонденти найшкідливішим фізичним чинником у бойовій обстановці вважають «обстріл реактивною артилерією», а найменш значущим – чинник «обстріл снайпером». На думку дослідників, такі враження виникають на підставі оцінювання загальної площі ураження, оскільки реактивна система може одночасно завдати шкоди багатьом військовослужбовцям, а діяльність снайпера спрямована на індивідуальний ефект. Інформаційним чинником, який викликає відчуття тривоги, дослідники вважають очікування безпосереднього зіткнення з противником в умовах оборони. Однак В. Осьодло та інші науковці зазначають, що найбільш вираженими в розвитку стресу у військовослужбовців є чинники антиципації: небезпека потрапити в полон, смерть бойового товариша, страх стати інвалідом тощо. Саме ці чинники

мають потужніший ефект впливу, ніж найбільш виражений у групі фізичних стрес-чинників «обстріл реактивною артилерією» [24].

Незважаючи на застосування різних підходів до класифікації чинників бойової обстановки, всі вищезгадані фахівці сходяться на думці, що стресостійкість особового складу в бойових умовах має ґрунтуватися не лише на закономірностях, специфіці і змісті бою, а й враховувати динаміку функціонування психіки та поведінки особового складу в різних умовах обстановки.

Оборона – це вид бою, мета якого полягає у відбитті наступу переважаючих сил противника, завданні йому максимальних втрат, утриманні важливих районів місцевості, що дають змогу створити сприятливі умови для переходу в наступ або виконання інших дій [18; 25].

Військова наука визначає, що оборона у сучасній війні може бути позиційною та маневреною, вимушеною та запланованою, підготовленою завчасно і в ході бою, за відсутності безпосереднього зіткнення з противником і під час безпосереднього зіткнення з ним [25]. Відповідно, в оборонному бою основними завданнями підрозділів механізованих військ є утримання зайнятих районів, рубежів і позицій, відбиття ударів противника, недопущення прориву оборони противником, розгром його військ. В оборонному бою кожен військовослужбовець, використовуючи наявний ресурс (свою зброю, фортифікаційні споруди, інженерні загородження, умови місцевості тощо) має успішно вести боротьбу з живою силою противника, знищувати його техніку й озброєння [18].

Однак форми і методи сучасного оборонного бою швидко змінюються через вплив зовнішніх обставин, специфіку наступальних дій противника та використання ним новітніх систем озброєння і високоточної зброї. На цей час Росія у війні проти України використовує такі основні типи озброєння, як: керовані балістичні ракети; крилаті ракети наземного, повітряного і морського базування; крилаті авіаційні ракети, касетні бомби; зенітні ракетні комплекси; розвідувально-ударні комплекси; безпілотні літальні апарати, ударні дрони типу «Ланцет», дрони-камікадзе «Герань-2» та FPV-дрони тощо.

Через масоване застосування противником високоточної зброї частини і підрозділи з'єднання (бригади), що обороняється, можуть зазнати значних втрат, внаслідок чого можливі специфічні прояви психіки та поведінки військовослужбовців, що будуть пов'язані насамперед із суб'єктивним сприйняттям оборонних бойових дій як певної втрати бойової ініціативи. Досягнення противником переваги зазвичай розцінюють як його пріоритетність в озброєнні, бойовій техніці, стратегії і тактиці ведення бою, що може призвести до масованих психогенних втрат [16].

Величина психогенних втрат буде тісно пов'язана з масштабом, стратегією і тактикою ведення бойових дій, застосуванням зброї та іншими чинниками театру воєнних дій. За даними зарубіжних аналітиків, внаслідок негативного впливу стрес-чинників бойової обстановки психогенні втрати особового складу на

сучасному театрі воєнних дій можуть становити до 13% від загальної чисельності військ і до 30% від кількості всіх санітарних втрат. Такий обсяг психогенних втрат призводить до нервово-психічних розладів у військовослужбовців і на 10–50% послаблює боєздатність військ [3].

Підтвердженням цього була чисельна та кількісна перевага в живій силі, озброєнні, військовій техніці противника на початковому етапі широкомасштабного збройного вторгнення Росії на територію України. Кількісна перевага противника в артилерійських установках та боєприпасах подекуди становила 10–15 разів, що значно дестабілізувало свідомість і психіку військовослужбовців. Одним із засобів психологічного тиску на військовослужбовців ЗС України було завдання противником масованих ракетно-бомбових ударів по українських оборонних позиціях, у тому числі із застосуванням заборонених міжнародними конвенціями термобаричних, фугасно-запалювальних, фосфорних боєприпасів тощо [26; 27]. Такі дії супроводжувалися порушенням перцептивно-когнітивних функцій організму військовослужбовців, впливали на рівень стресостійкості та призводили до повної або часткової втрати боєздатності підрозділів.

Попри значну перевагу противника в озброєнні і військовій техніці, домінування в повітрі, українським військовослужбовцям завдяки вмотивованості, професійним та мужнім діям удалося стримати наступ російської армії на півночі держави, здобути стратегічну перемогу над противником та створити передумови для подальших успішних операцій.

Аналіз військових доктрин Російської Федерації вчергове підтверджує, що, крім традиційних методів ведення збройної боротьби, які продовжуватимуть відігравати ключову роль у загарбницькій стратегії, не менш важливою для противника залишається широкомасштабна діяльність в інформаційному просторі. Проти наших військ активно діють підрозділи інформаційно-психологічних операцій [28]. Неодноразово на особисті мобільні телефони військовослужбовців приходили СМС-повідомлення із закликом зрадити присязі, скласти зброю, здатися в полон або перейти на бік ворога. Погрози посилювались персональними даними українських військовослужбовців через мобільні месенджери «Телеграм», «Вайбер», «Сигнал» або «Ватсап». Такі дії противника були одним із видів психологічної атаки, щоб посіяти паніку серед особового складу, зокрема викликати недовіру до військово-політичного керівництва країни [4].

Поряд з цим сучасний оборонний бій характеризується низкою інших чинників, які впливатимуть на стресостійкість військовослужбовців та ефективність виконання ними бойових завдань. Доктор психологічних наук професор О. Коцун та інші науковці у праці «Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій» такими чинниками називають: чинники напруженої професійної діяльності (надмірне фізичне та психічне навантаження), чинники діяльності в екстремальних умовах (смерть, поранення, травмування або хворобу близьких тощо), морально-етичні чинники (докори совісті, відповідальність за

життя і здоров'я близьких), чинники соціальних умов (тривалу ізоляцію від звичних умов життя, хвороби, недостатнє матеріально-технічне забезпечення тощо). Однак така класифікація чинників досить умовна, адже в бойовій обстановці вони можуть переплітатися і впливати на особистість комплексно [7].

У збірнику стандартів психологічної підготовки у Збройних силах України зазначено, що найважливішими є бойові чинники, що визначають реакції, стани, поведінку військовослужбовців у бойовій обстановці. Провідним чинником впливу на боєздатність військовослужбовця є рівень його забезпеченості озброєнням та військовою технікою [8]. В авторському дослідженні С. Павлушенка наголошено, що невідповідність бойової техніки й озброєння специфіці вирішуваних завдань негативно впливає не тільки на ефективність дій особового складу в бою, а й на стресостійкість та морально-психологічний стан військовослужбовців [17]. Наприклад, американські бойові машини піхоти М2 “Bradley” за тактико-технічними характеристиками забезпечують виживання екіпажу, чого не скажеш про бойові машини піхоти радянського зразка БМП-1 та БМП-2. Яскравим підтвердженням цього є досвід 47-ї окремої механізованої бригади, коли екіпаж бойової машини піхоти М2 “Bradley” вижив після прямого влучання в башту ракети з реактивної системи залпового вогню «Град». Після влучання екіпаж успішно евакуювався на безпечні позиції та ліквідував займання [5].

Іншими стрес-чинниками можна вважати:

- загрозу життю і здоров'ю військовослужбовця;
- невизначеність – нестачу або суперечливість необхідної або особисто значущої інформації;
- страх потрапити у полон, високий ризик загинути чи бути покаліченим;
- побачену на власні очі загибель побратимів, друзів, цивільного населення;
- відсутність (обмеженість) нормальних умов для життя і бойових дій;
- ізоляцію – виконання бойових завдань у відриві від основних сил, у невизначених умовах, з нестійким зв'язком [8], коли у військовослужбовців може виникнути неконтрольований страх, що ніхто не допоможе [9].

Спираючись на власний досвід ведення бойових дій в умовах оборони, чинником, який перешкоджає вирішенню бойових завдань, є ненавченість особового складу. Встановлено, що недостатньо підготовлений військовослужбовець, без досвіду участі в реальних бойових діях схильний сприймати прості ситуації як екстремальні [23].

Постійна загроза застосування противником високоточної зброї та боєприпасів, проведення тактичних наступальних дій потребують якісного інженерного облаштування оборонних позицій [12]. Однак постійна напруженість, швидкоплинність і динамічність бойових дій іноді змушують військовослужбовців оборонятися на недостатньо підготовлених та замаскованих позиціях. Досвід російсько-української війни підтвердив, що за таких умов ворог може безперешкодно наблизитися й атакувати впритул оборонні позиції, викликаючи у військовос-

лужбовців відчуття власного безсилля, боязнь танків та іншої бронетехніки, що проявляється в дезорганізації поведінки, інстинктивному потягу до збереження власного життя через залишення своїх позицій.

На рівень стресостійкості військовослужбовців негативно впливає тривалість перебування в районі бойових дій. Нині є чимало механізованих бригад (підрозділів), які від початку широкомасштабного вторгнення Росії на територію України не мали ротацій. Зазвичай зміна місця їх дислокації була пов'язана лише з короткостроковим виведенням з району бойових дій на доукомплектування, а то й взагалі перекиданням на інший напрямок бойових дій. Тривалий вплив стресорів високої інтенсивності може призвести до ситуативної і зрештою до хронічної (патологічної) тривоги [16].

Таким чином, за результатами аналізу різних наукових джерел, а також узагальненого особистого досвіду участі в оборонних бойових діях ми визначили психологічні чинники, які помітно впливають на стресостійкість військовослужбовців у бою (рис. 1).

У класифікації психологічних чинників оборонного бою за основу взято й удосконалено підхід фахівців кафедри морально-психологічного забезпечення Національної академії Сухопутних військ. Психологічні чинники оборонного бою розподілено на зовнішні та внутрішні. Такий підхід дає змогу визначити їх вплив на всі структурні компоненти стресостійкості військовослужбовців в умовах ведення оборонного бою. Як зовнішні психологічні чинники ми визначили: *соціально-психологічні*, які стимулюють функціонування психіки військовослужбовців у бою. Як зовнішні психологічні чинники ми визначили: *соціально-психологічні*, які стимулюють функціонування психіки військовослужбовців у бою; *бойові чинники*, які характеризуються видом озброєння та інтенсивністю бойових дій; *еколого-ергономічні чинники*, які визначатимуть вплив природно-кліматичних умов, тривалості бойових дій та ергономічності бойової техніки на умови бойової діяльності. Як внутрішні чинники ми визначили: *психофізіологічні* та *індивідуально-психологічні*, що визначатимуть реакції і поведінку військовослужбовців у бою через вроджені та набуті індивідуально-психологічні характеристики (характер, темперамент, емоції, інтелект, мотиви тощо).

Кожна група представлена специфічними чинниками, які, на нашу думку, будуть притаманні лише оборонному бою. Як показує практика, в оборонному бою ці чинники впливають на всі структурні компоненти стресостійкості військовослужбовців та супроводжуються порушенням когнітивних, емоційно-вольових і поведінкових функцій організму.

На когнітивному рівні у військовослужбовців відбувається порушення пізнавальних функцій: виникають труднощі із зосередженням уваги, трапляються часткова або повна втрата пам'яті, зниження рівня інтелекту (порушення критичного сприйняття ситуації). Численні дослідження підтверджують, що оборонні

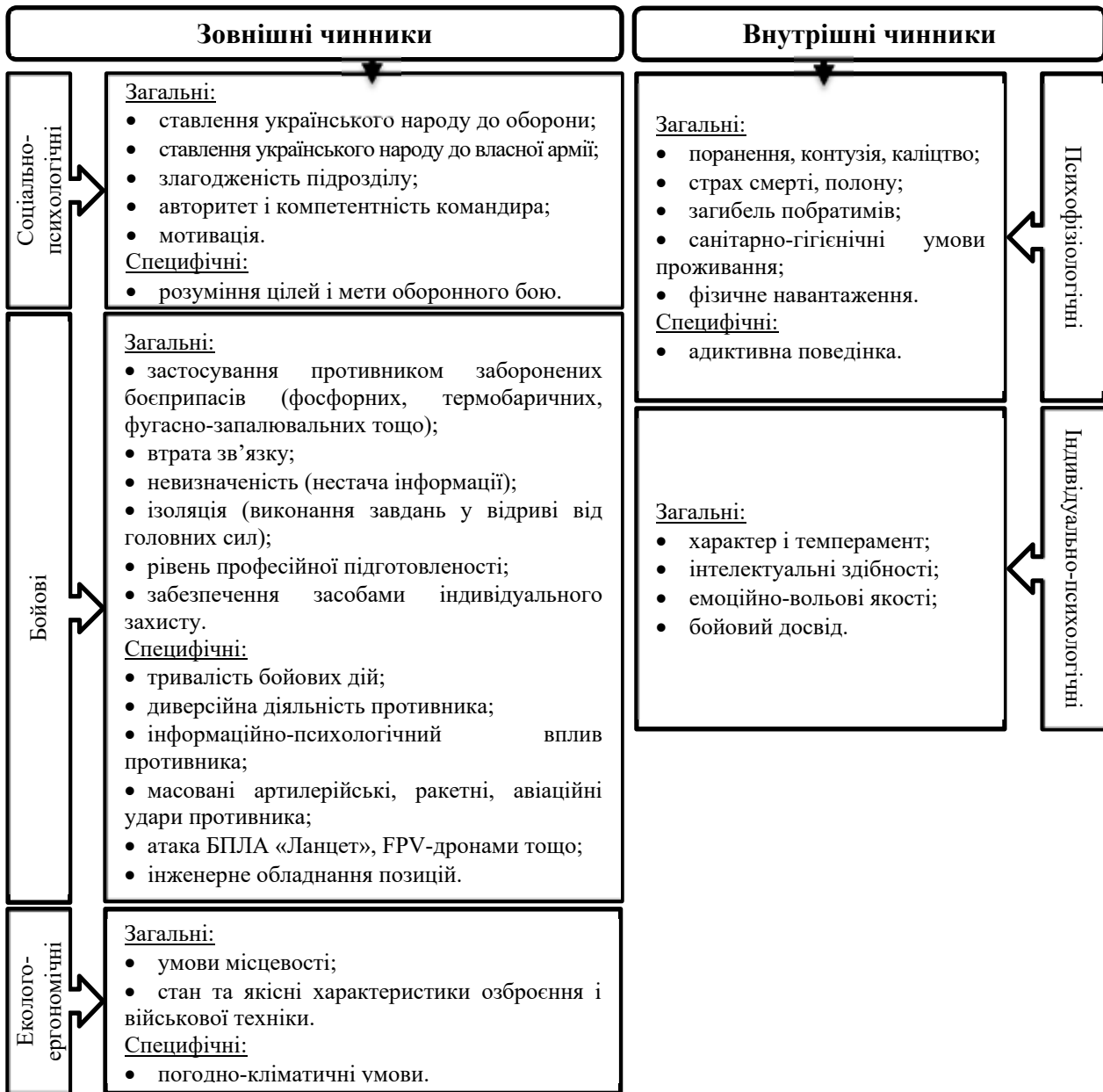

Рис. 1. Психологічні чинники оборонного бою

бойові дії на когнітивному рівні військовослужбовці оцінюють як момент втрати ініціативи та досягнення бойової переваги противником.

На емоційному рівні оборонні бойові дії відрізняються тим, що пропорційно їх тривалості у військовослужбовців проявляється невпевненість у своїх бойових можливостях, розвивається відчуття безсилля та безвиході, що зрештою призводить до емоційного виснаження. Такі ситуації зазвичай супроводжуються послабленням авторитету та зниженням рівня довіри до командирів (начальників), чим створюються умови для психологічних диверсій противника.

Поведінкові реакції в обороні проявляються у вигляді дезадаптивної поведінки: втрати гнучкості, підвищеної роздратованості, агресивності, проявів істеричної поведінки, погіршення самоконтролю або його втрати, паніки, що призводять

до ухилення від виконання службових обов'язків або взагалі втечі з поля бою. Додамо, що такі асоціальні прояви досить добре бачить командир (начальник), тому важливо вчасно вжити відповідних заходів, спрямованих на управління належною поведінкою [8].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, результати проведеного дослідження дали нам підстави для формулювання таких висновків і рекомендацій:

- як «стрес-чинник» слід розуміти будь-яку зовнішню або внутрішню умову чи подію, яка викликає у військовослужбовця стан стресу;
- в умовах оборонного бою поведінка військовослужбовців механізованих підрозділів залежатиме від інтенсивності впливу на них зовнішніх і внутрішніх психологічних чинників;
- психологічні чинники можуть як стимулювати особовий склад, так і обмежувати його дії до виконання завдань в умовах ведення оборонного бою;
- командир (начальник) обов'язково має знати специфіку впливу психологічних чинників оборонного бою на психіку військовослужбовців та особливості її функціонування в бойовій обстановці. Це дасть змогу передбачати фізичні, моральні і психологічні випробування, до яких потрібно підготувати військовослужбовців, і використати «людський чинник» для досягнення перемоги над ворогом.

Список використаних джерел і літератури

1. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології : монографія / за заг. ред. В.П. Садкового, О.В. Тімченка. Харків : НУЦЗУ, 2022. 436 с.
2. Блінов О.А. Бойова психічна травма : монографія. Київ : Талком, 2019. 700 с.
3. Василенко С.В. Класифікація бойових психогенних втрат з урахуванням досвіду Анти-терористичної операції. *Вісник Національного університету оборони України ім. Івана Черняховського*. Київ, 2015. Вип. 3 (46). С. 37–42.
4. Ворог здійснює психологічні атаки на українських воїнів через смс-повідомлення. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/08/vorog-zdijsnyuye-psyhologichni-ataky-na-ukrayinskyh-voyiniv-cherez-sms-povidomlennya/> (дата звернення: 25.10.2023).
5. Екіпаж Bradley вижив після прямого влучання «Граду». URL: <https://fakty.com.ua/ua/proisshestvija/20230615-ekipazh-bradley-vyzhyv-pislya-pryamogo-vluchannya-gradu-malyar> (дата звернення: 25.10.2023).
6. Екстремальна психологія : підручник / за заг. ред. О.В. Тімченка. Київ : ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.
7. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : методичний посібник. / О.М. Кокун, В.В. Клочков, В.М. Мороз та ін. Київ–Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.
8. Збірник стандартів психологічної підготовки у Збройних силах України : методичний посібник. / за ред. В.В. Клочкова. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 337 с.
9. Кокун О.М., Мороз В.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Теорія і практика управління страхом в умовах бойових дій : методичний посібник. Київ–Одеса : Фенікс, 2022. 88 с.
10. Комар З. Психологічна стійкість воїна : підручник. Київ, 2017. 184 с.

11. Кравченко К.О., Тімченко О.В., Ширококов Ю.М. Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 256 с.
12. Маскування : навчальний посібник. / А. Каршень та ін. Львів : НАСВ, 2021. 148 с.
13. Морально-психологічне забезпечення у Збройних силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. Вид. 2-е, перероб., зі змінами та доп. / Н.А. Агаєв, В.Г. Дикун, В.С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В.В. Стасюка. Бровари : ТОВ 7БЦІ, 2020. 754 с.
14. Осьодло В.І., Траверсе Т.М. Психологія і війна: незасвоєні уроки Гюстава Ле Бона : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2022. 216 с.
15. Охорона психічного здоров'я в умовах війни : посібник / пер. з англ. Т. Семигіна, І. Павленко, Є. Овсяннікова та ін. Київ : Наш Формат, 2017. 1068 с.
16. Охременко О.Р., Мамченко С.М., Стасюк В.В., Хміляр О.Ф. Психологія суб'єкта бойових зіткнень : монографія. Київ : Хімджест, 2018. 222 с.
17. Павлушенко С.М. Психотравмуючі фактори бойової діяльності. *Вісник Національного університету оборони України ім. Івана Черняховського*. Київ, 2020. Вип. 1 (54). С. 137–143.
18. Паливода А.В. Бойовий статут Сухопутних військ Збройних сил України. Частина III (взвод, відділення, екіпаж танка). Київ, 2017. 440 с.
19. Прикладна психологія військової діяльності : підручник / за заг. ред. В.І. Осьодла. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2022. 292 с.
20. Психологія бою / Грицевич Т.Л., Капінус О.С., Мацевко Т.М. та ін. 3-тє опрац. вид. Львів : Астролябія, 2022. 336 с.
21. Психологія бою. Діяльність командира підрозділу щодо підтримання морально-психологічного стану в ході бойових дій : навчальний посібник. / А.М. Романишин, О.В. Бойко, Д.В. Богородицький та ін. Львів : НАСВ, 2015. 320 с.
22. Синявський В.В., Сергєєнкова О.П. Психологічний словник / за ред. Н.А. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 274 с.
23. Стасюк В.В. Психологія локальних війн та збройних конфліктів : підручник. Київ : НУОУ ім. І. Черняховського, 2016. 412 с.
24. Стрес-асоційовані розлади здоров'я в умовах збройного конфлікту : монографія / В.С. Гічун, А.Г. Кириченко, В.М. Корнацький та ін. Дніпро : Акцент ПП, 2019. 324 с.
25. Тактика : навчальний посібник. / С.В. Сінкевич, І.Г. Блощинський, Л.В. Олійник та ін. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. 448 с.
26. Хроніка війни. Частина II (російсько-українська війна 27.03 – 25.04.2022): інформаційний бюлетень / кол. авт. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2022. 240 с.
27. Хроніка війни. Частина IV (російсько-українська війна 27.05 – 26.06.2022): інформаційний бюлетень / кол. авт. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2022. 240 с.
28. Чеховська М.М., Москальчук Ю.Г. Сучасна воєнна доктрина Російської Федерації як загроза національній безпеці України. *Вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2015. Вип. 2. С. 1–5.
29. The Cambridge Dictionary of Psychology. / General Editor David Matsumoto. San Francisco State University, 2009. 587 p.

References

1. Sadkovyi, V., & Timchenko, O. (2022). *Aktualni doslidzhennia v suchasni vitchyzniani ekstreimalnii ta kryzovii psykholohii [Current research in modern domestic extreme and crisis psychology]*. Monohrafiia. Kharkiv: NUTsZU [in Ukrainian].
2. Blinov, O. (2019). *Boiova psykhična travma [Combat mental trauma]: monohrafiia*. Kyiv: Talkom [in Ukrainian].

3. Vasylenko, S. (2015). Klasyfikatsiia boiovykh psykhohennykh vtrat z urakhuvanniam dosvidu Antyterorystychnoi operatsii [Classification of combat psychogenic losses taking into account the experience of the Anti-terrorist operation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy im. Ivana Cherniakhovskoho*. Kyiv. Pp. 37–42 [in Ukrainian].
4. Voroh zdiisniuie psykhologichni ataky na ukraïnskykh voïniv cherez sms-povidomlennia [The enemy carries out psychological attacks on Ukrainian soldiers through SMS messages]. Retrieved from: <https://armyinform.com.ua/2022/06/08/vorog-zdijsnyuye-psyhologichni-ataky-na-ukrayinskyh-voïniv-cherez-sms-povidomlennia> [in Ukrainian].
5. Ekipazh Bradley vyzhyv pislia priamoho vluchannia “Hradu” [The Bradley crew survived a direct hit by the “Hail”]. Retrieved from: <https://fakty.com.ua/ua/proisshestvija/20230615-ekipazh-bradley-vyzhyv-pislya-pryamogo-vluchannya-gradu-malyar> [in Ukrainian].
6. Timchenko, O. (2007). *Ekstremalna psykhologhiia [Extreme psychology]*. Kyiv: TOV “Avhust Treid” [in Ukrainian].
7. Kokun, O., Klochkov, V., & Moroz, V. (2022). *Zabezpechennia psykhologichnoi stiïkosti viiskovosluzhbovtsiv v umovakh boiovykh diï [Ensuring the psychological stability of servicemen in combat conditions]*. Kyiv–Odesa: Feniks [in Ukrainian].
8. Klochkov, V. (2023). *Zbirnyk standartiv psykhologichnoi pidhotovky u Zbroïnykh sylakh Ukrainy [Collection of standards of psychological training in the Armed Forces of Ukraine]*. Kyiv: NDTs HP ZS Ukrainy [in Ukrainian].
9. Kokun, O., Moroz, V., Pishko, I., & Lozinska, N. (2022). *Teoriia i praktyka upravlinnia strakhom v umovakh boiovykh diï [Theory and practice of fear management in combat conditions]*. Kyiv–Odesa: Feniks [in Ukrainian].
10. Komar, Z. (2017). *Psykhologichna stiïkist voïna [Psychological stability of a warrior]*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Kravchenko, K., Timchenko, O., & Shyrokobokov, Y. (2017). *Sotsialno-psykhologichni determinanty vynyknennia boïovoho stresu u viiskovosluzhbovtsiv – uchasykyv antyterorystychnoi operatsii [Socio-psychological determinants of the occurrence of combat stress in servicemen who are participants in an anti-terrorist operation]*. Kharkiv: NUTsZU [in Ukrainian].
12. Karshen, A. (2021). *Maskuvannia [Masking]*. Lviv: NASV [in Ukrainian].
13. Ahaiev, N., Dykun, V., Stasiuk, V., & Chornyï, V. (2020). *Moralno-psykhologichne zabezpechennia u Zbroïnykh sylakh Ukrainy [Moral and psychological support in the Armed Forces of Ukraine]*. u 2 ch. Ch. 1. Vyd. 2-e, pererob., zi zminamy ta dop. Brovary: TOV 7BtsI [in Ukrainian].
14. Osodlo, V., & Traverse, T. (2022). *Psykhologhiia i viïna: nezasvoieni uroky Hiustava Le Bona [Psychology and War: Unlearned Lessons of Gustave Le Bon]*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
15. Semyhina, T., Pavlenko, I., & Ovsiannikova, Ye. (2017). *Okhorona psykhichnoho zdorovia v umovakh viïny [Protection of mental health in conditions of war]*. Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
16. Okhremenko, O., Mamchenko, S., Stasiuk, V., & Khmiliar, O. (2018). *Psykhologhiia subiekta boiovykh zitknen [Psychology of the subject of combat clashes]*. Kyiv: Khimdzhest [in Ukrainian].
17. Pavlushenko, S. (2020). Psykhotravmuiuchi faktory boïovoi diïalnosti [Psychotraumatic factors of combat activity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy im. Ivana Cherniakhovskoho*. Kyiv. Pp.137–143 [in Ukrainian].
18. Palyvoda, A. (2017). Boïovyi statut Sukhoputnykh viisk Zbroïnykh syl Ukrainy. Chastyna III (vzvod, viddilennia, ekipazh tanka) [Combat charter of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine. Part III (platoon, division, tank crew)]. Kyiv [in Ukrainian].
19. Osodlo, V. (2022) Prykladna psykhologhiia viiskovoi diïalnosti [Applied psychology of military activity]: pidruchnyk. NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho [in Ukrainian].

20. Hrytsevych, T., Kapinus, O., & Matsevko T. (2022). *Psykhohohiia boiu [Psychology of battle]*. 3-tie oprats. vyd. Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].
21. Romanyshyn, A., Boiko, O., & Bohorodytskyi, D. (2015). *Psykhohohiia boiu. Diialnist komandyra pidrozdilu shchodo pidtrymannia moralno-psykhohichnoho stanu v khodi boiovykh dii [Psychology of battle. Activities of the unit commander to maintain morale and psychological state during hostilities]*. Lviv: NASV [in Ukrainian].
22. Pobirchenko, N., Syniavskiy, V., & Serhieienkova, O. (2007). *Psykhohohichni slovnyk [Psychological dictionary]*. Kyiv: Nauk. Svit [in Ukrainian].
23. Stasiuk, V. (2016). *Psykhohohiia lokalnykh viin ta zbroinykh konfliktiv [Psychology of local wars and armed conflicts]*. Kyiv: NUOU im. I. Cherniakhovskoho [in Ukrainian].
24. Hichun, V., Kyrychenko, A., Kornatskyi, V., Miasnykov, H., Naida, S., Osodlo, V., Stebliuk, V., & Shvets, A. (2019). *Stres-asotsiiiovani rozlady zdorovia v umovakh zbroinoho konfliktu [Stress-related health disorders in armed conflict conditions]*. Dnipro: Aktsent PP [in Ukrainian].
25. Sinkevych, S., Bloshchynskiy, I., & Oliinyk, L. (2015). *Taktyka [Tactics]*. Khmelnyskyi: NADPSU [in Ukrainian].
26. Khronika viiny. Chastyna II (rosiisko-ukrainska viina 27.03–25.04.2022) [Chronicle of the war. Part II (Russian-Ukrainian war March 27 – April 25, 2022)]. informatsiinyi biuletyn. Kyiv: NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho [in Ukrainian].
27. Khronika viiny. Chastyna II (rosiisko-ukrainska viina 27.05–26.06.2022) [Chronicle of the war. Part II (Russian-Ukrainian war May 27 – June 26, 2022)]. informatsiinyi biuletyn. Kyiv: NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho [in Ukrainian].
28. Chekhovska, M., & Moskalchuk, Yu. (2015). Suchasna voienna doktryna Rosiiskoi Federatsii yak zahroza natsionalnii bezpetsi Ukrainy [The modern military doctrine of the Russian Federation as a threat to the national security of Ukraine]. *Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Kherson. Pp. 1–5 [in Ukrainian].
29. Matsumoto, D. (2009). *The Cambridge Dictionary of Psychology*. General Editor. San Francisco State University [in English].

Ukrainets V. M.

Adjunct at the Department of Internal Communications
National Defence University of Ukraine

INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL FACTORS OF DEFENSIVE COMBAT ON THE STRESS RESISTANCE OF PERSONNEL OF MECHANISM UNITS

The article analyzes foreign and domestic modern scientific sources related to the study of psychological aspects of wars and local armed conflicts. The main destructive factors of the combat situation and their influence on the psyche of military personnel were studied. The general aspects of the performance of tasks by servicemen of mechanized units in the conditions of conducting a defensive battle are considered. The psychological factors of defensive combat are summarized, as well as the peculiarities of their influence on the structural components of the stress resistance of military personnel in the conditions of defensive combat. External factors determine the impact of natural and climatic conditions, the duration of hostilities, and the ergonomics of military equipment on the conduct of a defensive battle. Internal factors determine the reactions and behaviour

of servicemen in battle, determined by innate and acquired individual psychological characteristics (character, temperament, emotions, intelligence, motives etc.).

Key words: military serviceman, combat operations, combat stress, stressors, stress resistance, external factors, internal factors, post-traumatic stress disorder.